

Smát—nesmát—smát, aneb Husa nadívaná vlaštovkami

Znalci prominou

Jak sám název napovídá, jedná se nám o prozkoumání spojení, spíše však spolupráce dvou divadelních opeřenců. Tohoto roku totiž divadlo Husa na provázku poprvé propůjčilo prostory svého velkého sálu souboru Malého divadla kjógenu (v jehož znaku se skví čtyři japonské vlaštovky), který (nejen) na brněnská jeviště přináší tradiční japonskou frašku, “kjógen” (neboli “bláznivá slova”, jak bývá tento termín do češtiny překládán), nastudovanou pod vedením mistra Šigejamy Šime. Za jeho dohledu herci souboru na pravidelných soustředěních vytvářejí základ pro vyvážený koktejl slovního i situačního humoru, jehož evropská příchuť nijak nepřebíjí základní exotické suroviny.

Nevěřící Tomášové, kteří by snad namítali, že středověký (!) žánr z tak odlišného kulturního prostředí, jakým Japonsko i dnes (v době globalizace) bezpochyby je, bude pro evropské publikum naprosto nečitelný, se mohou v klidu vrátit do svých českých paneláček, zasednout k německé estrádě, otevřít si lahev ruské vodky a sáček amerických chipsů. Japonská fraška totiž sdílí mnoho podobných rysů se svým evropským protějškem (kupříkladu silně rytmizované, postupně gradované groteskní situace, vrcholící precizně načasovanou pointou, či typizované charakterity jednotlivých postav). A tam, kde se její poměrně komplikovaná pravidla těm tuzemským vzdalují, herci MDK přišli s jednoduchým, avšak efektivním způsobem, jak tyto odlišnosti překlenout. Stejně jako každé představení divadla Járy Cimrmana uvádí přednáška mystifikační, tak každý večer s kjógeny předchází přednáška *demystifikační*. Ti, kdož se setkávají s japonskou fraškou poprvé, jsou uvedeni do tajů její konvence, a také slušně, pouze lehce výhrůžně požádáni o zapojení své fantazie, bez které se hra předváděná v náznacích a (pokud nepočítáme herce a několik málo potřebných rekvizit) na dokonale prázdném jevišti neobejde. Zatímco znalci... znalci prominou.

Jak se vám líbil dnešní příběh?

Soubor MDK zatím nastudoval “pouze” osm frašek. Ono “pouze” trůní v zajetí uvozovek oprávněně, neboť každý večer v podání MDK je jiný, a menší rozsah repertoáru je tak nahrazen variabilitou provedení. Jedno představení obvykle sestává z libovolné kombinace tří frašek, pochopitelně uvedených nezbytnou přednáškou, přičemž obsazení kusů se často mění. Věrní diváci pak dokáží ocenit i jemné nuance v “timingu” (neboli načasování, tedy jedné z nezákladnějších přísad dobře fungující komedie), které propůjčují starým “hláškám” i pohybovým gagům nové, mnohdy značně překvapivé vyznění. Večer od večera je tedy unikátní a neopakovatelný. Nyní se konečně dostáváme k menu, podávanému sedmého března v podniku u Husy, které se skládalo z přednáškového předkrmu v péči principála souboru, Igora Dostálka, následovaného třemi chody—dvěma fraškami a jedním krátkým, tragickým vyprávěním na motivy příběhu z divadla Nó.

V prvním kjógenu s názvem *Kaki Jamabuši (Horský asketa zlodějem tomelů)* jde o střet mezi Sadařem (Karel Šmerek) a horským mnichem Jamabušim (Jakub Urbánek), který se svůj náhlý hlad rozhodl ukojit v tomelovém sadu. Jednoduchý, přímočarý příběh dává divákovi možnost si “osahat” herecký styl hráčů kjógeny (podsazené a pevné držení těla, silně rezonující, z břicha vycházející intonaci hlasu, či stylizované, groteskní grimasy) a uvyknout tempu kusu, které začne v určité části nebezpečnou rychlostí narůstat, až dovede diváka takřikajíc k vyvrcholení salvou smíchu. Klíč k úspěchu japonské frašky totiž neleží jen v trefném parodování určitých lidských typů (vychytralec, který je sám napálen, či ne úplně svatý mnich), ale také v nekonečné repetici jednoduchých replik či pohybů, hercem přesně provedené desetkrát, dvacetkrát za sebou, díky které narůstá absurdita celé situace. Oč větší je navozený pocit absurdna, o to bývá silnější reakce publika. Urbánek a Šmerek okolo sebe tančí jako dva rovnocenní duelanti, přičemž přesně balancují na hranici vážnosti (Šmerkovo spravedlivé rozhořčení nad ukradenými tomely) a sebe-ironie (Urbánek s kameným a odhodlaným výrazem hřaduje na imaginární větvi stromu,

energicky mává “křídly” a za realistického pokřiku “pííí” přesvědčuje Šmerkova Sadaře, diváky i sebe, že je divoké horské káně). V jejich případě je absurdno (a tedy i humorný efekt) navozováno nejen gradací, ale i nepoměrem mezi banalitou situace a vážností, s jakou k ní jejich postavy přistupují, i když přitom pronášejí “bláznivá slova” (“Jestli nezapírá, tak na něj vezmu pušku!”).

Druhou fraškou je *Busu (Lahodný jed)*. Na hladké, cedrové jeviště v hedvábných kimonech a ponožkách “tabi” připluje dvojice vypráskaných sluhů—Tarókadža (Urbánek) a Džirókadža (Martin Pšenička)—následovaná Pánem (na tento typ role se obvykle specializuje již výše zmíněný Karel Šmerek). Herci-sluhové přesně dávkují servilnost, předstíranou přihlouplost a skutečnou vychytralost. Jejich vzájemné špičkování a babské hašteření vede až k (mezi rozrůstajícími se řadami zanícených fanoušků MDK dnes již kultovní) scéně s vějíři (“Foukej, mávej!”, “Mávám, foukám!”), při které si oba herci pokaždé sáhnou na dno svých fyzických sil. Jde totiž opět o repetici, která vyžaduje důslednou a hlavně čím dál tím frenetičtější gradaci. Z Urbánka i Pšeničky vyzařuje nesmírná kinetická i poziční energie. Svým pohybem i slovem náhle vyplňují celý prostor jeviště, což se však okamžitě mění ve chvíli, kdy je s nimi na scéně přítomný Šmerek se svou neustále kamennou tváří a strohým, až vojenským vystupováním (není divu, vždyť Pán je většinou v kjógenech z vrstvy samurajů). Tehdy se oba sluhové stáhnou jako poslušní šneci do svých ulitek a oddaně cupitají za svým velitelem, jen aby se mu v závěru frašky vysmáli a utekli ze scény s výbuchem rozverného smíchu.

Jako hořká mandle mezi dvěma vrstvami sladké čokolády pak působí mezi oba kjógeny vložený, jen výjimečně hraný kus *Student a volavka*, který náleží k vážnému žánru divadla Nó. Jeviště se ponoří do téměř dokonalé tmy, ze které jako stíny či preludy vystupují postavy Uvaděče (Tomáš Pavčík), Vypravěče (Igor Dostálek) a v koutku sedící (a do děje nijak nezasahující) hráčky na flétnu (Lucie Pelíšková). Jak kjógeny závisí na interakci mezi postavami, tak jde v tomto tragickém vyprávění (protože tato inscenace příběhu z Nó opravdu inklinuje k epickému vyprávění potulného rétora, spíš než k dramatické akci) o naprosté soustředění veškeré

pozornosti na osobu Vypravěče. A to jak té vizuální, čehož je docíleno zaměřením jediného rozsvíceného bodového světla na jeho postavu (příčemž v bílém rubáši zabalený Vypravěč vypadá jako mátožný duch ze záhrobí), tak i té akustické. Hlavní zvuk, který se po celou dobu ozývá, je hlas potulného Vypravěče, monotónní zdánlivě nezúčastněný. Dostál ani jednou nesklouzne k nepříjemnému patosu či příliš okaté tragičnosti—hlas jeho postavy se ani jednou nezatřese, pouze se odevzdaně a trpělivě propracovává svým textem. Vyprávění pak doprovází již jen ťukání hole, které naznačuje mužovu pouť světem, a také mrazivě syrová hra flétny, která dokresluje bezútěšnou atmosféru kusu. Ačkoliv je směřování Vypravěčova příběhu o studentu, jeho kouzelné volavce a chamtivém hospodském téměř od prvního okamžiku jasné (slepý Vypravěč totiž již na začátku prozradí, že i onen hospodský z jeho vyprávění po zásluze oslepl a vydal se na kajícnou pouť), tak i přesto poslední vyčítavý pohled Uvaděče—“Jak se *vám* líbil dnešní příběh?”—působí jako ledová sprcha. Náhle ztichlé publikum je pak ponecháno několik vteřin v naprosté tmě, ze které se (na rozdíl od slepého Vypravěče) vynoří s překvapeným pomrkáváním čerstvě narozeného dítěte, jehož prvním zážitkem na tomto světě je vlastní pláč.

A ne abys přestal dout!

Večer s Malým divadlem kjógenu pokaždé přinese něco nového. Pro někoho je oním zvláštním zážitkem setkání se vzdálenou, ne však úplně nepochopitelnou kulturou, pro jiné je jím zas možnost vést opravdový, vřelý a bezprostřední dialog se světem na jevišti. Tato hranice totiž v kjógenu není nepřekročitelná. Ba právě naopak—komunikativnost a chuť se zapojit je zde u publika nutností. Nepochybná životaschopnost souboru MDK tedy závisí i na dostatku diváků, pro něž překročit svou tradiční (velmi často naprosto pasivní) roli nepředstavuje problém. Jen tehdy se bude stěhovavá japonská vlaštovka i nadále vracet.